

Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren henkirykmentissä 1742–1808

Elina Maaniitty

Viapori – linnoitustyömaa ja sotilasyhteisö Helsingin edustalla

Muutokset Euroopan valtatasapainossa, Ruotsin oman aseman heikentyminen edellisen vuosisadan suurvaltakauteen verrattuna, hattujen sodan eli pikkuvihan tapahtumat 1741–1743 sekä kasvava Venäjän muodostama uhka tekivät valtakunnan puolustuksesta Ruotsissa akuutin kysymyksen 1740-luvun lopulla. Ruotsin liittouduttua Preussin ja Ranskan kanssa Venäjän ja Itävallan sijasta tilanne kiristyi. Puolustuksen tasoa haluttiin parantaa nopeasti, ja voimakkaiden linnoitusten katsottiin olevan toimivan puolustuksen kannalta välttämättömiä. Vuosina 1746–1747 pidetyillä valtiopäivillä päätettiin rakentaa vahva linnoitus Helsingin edustalle ja samalla pienempi linnoitus Loviisaan. Suunnittelu- ja rakennustöiden johtoon määrättiin everstiluutnantti Augustin Ehrensverd.¹

Viaporin ja Loviisan linnoitustöistä tuli suurhanke, jollaista ei ollut ennen nähty Pohjoismaissa. Rahoitus hoitui pitkälti Ranskan avulla. Tällaiseen hankkeeseen tarvittavan työläismäärän hankkiminen ei ollut helppoa, joten asia ratkaistiin määräämällä linnoitustöihin sotilaita, aluksi suomalaisia ruoturykmenttejä ja vuodesta 1751 myös ruotsalaisia rykmenttejä.² Sotilaiden ohella myös rangaistusvankeja käytettiin linnoitustöihin, jotka olivat hyvin raskaita ja usein myös vaarallisia.³ Rakennustöiden vilkkain aika ajoittui vuosiin 1748–1756, jolloin töissä oli enimmillään jopa 8000 miestä.⁴

¹ Toivo J. Paloposki, *Vapauden aika*, s. 114–115. Osa teossarjasta *Suomen historia*. Toim. Yrjö Blomstedt et. al. Weilin + Göös. Espoo 1986.

² Paloposki 1986, s. 116 ja Heikki Vuorimies, *Tauti, tapaturma vai kuolema? Havaintoja keskisuomalaisten terveydentilasta Loviisan ja Viaporin linnoittamistöissä*, s. 145. Teoksessa *Vanhuus, vaivat, erilaiset*. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 1999.

³ Ilkka Mäntylä, *Vapauden aika*, s. 299. Teoksessa *Suomen historian Pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo 2003.

⁴ Vuorimies 1999, s. 145.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Viaporista muodostui hiljalleen Helsingin kylkeen erillinen yhteisö, jossa oli asukkaita toisinaan huomattavasti enemmän kuin Helsingissä. Viaporin ja Helsingin vuorovaikutus oli erittäin tiivistä, sillä Viaporissa tarvittiin jatkuvasti erilaisia tuotteita ja tarvikkeita, joiden toimittaminen taas kasvatti Helsingin porvariston tuloja ja vilkastutti talouselämää.⁵ Viaporin ja Helsingin välistä suhteista perustellusti nimittää kaksoiskaupungiksi ja erilaiset vaikutteet esimerkiksi kulttuurin ja rakennustekniikan aloilla levisivät niiden välillä tehokkaasti.

Linnoitustyöt etenivät vaihtelevasti ja välillä kului pitkiä aikoja ilman, että edistystä tapahtui. Työt jatkettiin vielä kustavilaisella ajalla, erityisen voimakkaasti etenkin 1773–1777.⁶

Leskikuningattaren henkirykmentti

Ruotsalaisia rykmenttejä hankittiin linnoitustöiden työvoimaksi suomalaisten ruotusotamiesten lisäksi. Tätä pidettiin tärkeänä paitsi työvoimasyistä myös siksi, että suomalaisten sotilaiden laaja käyttö raskaisiin ja vaarallisiin linnoitustöihin lisäsi ennestään katkeruudentunteita muutaman vuoden takaisen pikkuvihan rasittamassa valtakunnan itäosassa. Ruotsalaisjoukkojen komentamiselle Viaporin linnoitustyömaalle lieneekin näin ollen ollut myös psykologisia syitä. Maaliskuussa 1751 päätettiin 8000 miehen lähettämisestä Suomeen.⁷ Eräs Suomeen lähetetty rykmentti oli Hamiltonin rykmentti, jonka nimi muutettiin 1772 Leskikuningattaren henkirykmentiksi.⁸

Rykmentin juuret olivat samoissa tapahtumissa kuin Viaporin rakentamisenkin, tosin muutaman vuoden erotuksella. Leskikuningattaren henkirykmentti sai alkunsa 13. heinäkuuta 1741, jolloin eversti Gustaf David Hamilton lupautui perustamaan värvätyn rykmentin omalla kustannuksellaan. Rykmentin kooksi päätettiin 1000 jalkaväkimiestä, mikä määrä jaettiin kahdeksaan 125 miehen komppaniaan. Suurin osa rykmentin sotilaista oli syntyperäisiä ruotsalaisia; tosin myös ulkomaalaisia miehiä hyväksyttiin. Heidän määränsä oli kuitenkin rajoitettu kymmeneen mieheen

⁵ Mäntylä 2003, s. 299.

⁶ Vuorimies 1999, s. 169–170.

⁷ Hans Hirn, *Från Lantingshausen till Jägerhorn – Ett värvat regemente i Finland 1751–1808*, s. 11–12. SLS. Helsingfors 1970.

⁸ J.E.O. Screen, *The Queen Dowager's Life Regiment in Finland 1772–1808*, s.16. SKS. Helsinki 2010.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

komppaniaa kohti, ja heidän oli oltava uskonnoltaan luterilaisia.⁹ Värvätyn rykmentin kaikki miehet olivat vapaaehtoisia.

Leskikuningattaren henkirykmentistä lähetettiin Suomeen alun perin 450 miestä komentajineen. Vuonna 1753 loputkin rykmentin miehistä seurasivat perässä, ja mukana tulivat myös sotilaiden perheet.¹⁰ Rykmentti oli Viaporissa suurimman osan ajasta, mutta rykmentti tai sen osia komennettiin toisinaan Ruotsiin tai sotatilanteessa taistelukentille. Esimerkiksi Pommerin sodan aikana 1757–1762 ensin osa rykmentistä ja myöhemmin koko rykmentti lähetettiin Tukholmaan. Se palautettiin Suomeen syyskuussa 1762. Myös rykmentin koossa tapahtui muutoksia; 1766 sitä pienennettiin 800 mieheen.¹¹ Rykmentti oli sijoitettuna Viaporiin linnoituksen antautumiseen saakka eli toukokuuhun 1808. Rykmentin suomalaiset sotilaat saivat palata koteihinsa, mutta ruotsalaiset vietiin Venäjälle sotavankeuteen, josta he pääsivät palaamaan Haminan rauhan solmimisen jälkeen syyskuussa 1809.¹²

Käytettävissä olevan lähdeaineiston melko kattavat kirkonkirjat mahdollistavat vainajien määrän luetteloinnin pitkältä ajanjaksolta. Toisen suuren Viaporissa sijoitettuna olleen värvätyn ruotsalaisrykmentin, Jägerhornin rykmentin, kirkonkirjamateriaalia on saatavissa paljon lyhyemmältä ajalta. Leskikuningattaren henkirykmentin kuolleisuutta voi pitää esimerkkinä Viaporin sotilaskuolleisuudesta yleisemminkin; lisäksi sen kiinnostavuutta lisää sotilaiden perheiden mukanaolo. Suomalaisten ruotusotamiesten vaimojen ja lasten asuminen Viaporissa lienee vähäisempää, etenkin kun ruotusotilaat usein viettivät osan vuodesta kotipaikkakunnillaan tehden siellä omia vuodenvierailun mukaisia töitä. Viaporissa lähes jatkuvasti oleskellut Leskikuningattaren henkirykmentti antaa mahdollisuuden saada aineistoon mukaan myös naisia ja lapsia, mikä laajentaa huomattavasti kuolleisuudesta saatavaa kokonaiskuvaa.

Aiempi tutkimus

Viaporin kuolleisuutta sinänsä ei käsittäkseni ole tutkittu lainkaan. Sitä on sivuttu siellä täällä, ja siihen on myös perinteisesti liitetty erinäisiä mielikuvia. Usein törmää huomattavan kiivaaseen, ja todennäköisesti ainakin osittain liioiteltuun, kauhisteluun hirvittävästä kuolleisuusprosentista Viaporin sotilaiden keskuudessa. Tietenkään ei pidä väheksyä raskaiden linnoitustöiden, huonon

⁹ Screen 2010, s.13–14.

¹⁰ Screen 2010, s. 14–15.

¹¹ Screen 2010, s. 14.

¹² Screen 2010, s. 245–252.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

hygienian, ahtaiden asumisolojen, puutteellisen terveydenhuollon ja vilkkaasti levinneiden tautien vaikutuksia, mutta ylenmääräinen kauhistelu johtunee pitkälti varsinaisen tutkimuksen puutteesta.

Viaporian on käsitelty useissa teoksissa, usein kuitenkin joko poliittis- ja sotahistoriallisesta tai taidehistoriallisesta näkökulmasta. Linnoituksen sotilaita on tutkittu jonkin verran; Hans Hirnin tutkimus Jägerhornin rykmentin historiasta sekä J.E.O. Screenin erinomaisen kattava ja huolellisesti tehty tutkimus Leskikuningattaren henkirykmentistä Suomessa 1772–1808. Screen on kirjoittanut myös teoksen *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule*, joka käsittelee laajemmin sotaväkeä Suomessa. Heikki Vuorimiehen artikkeli ”Tauti, tapaturma vai kuolema?” keskittyy keskisuomalaisien ruotusotilaiden terveyteen linnoitustöissä Viaporissa ja Loviisassa. 1700-luvun suomalaisesta kuolleisuudesta yleensä on kirjoitettu enemmän, esimerkkinä vaikkapa Oiva Turpeisen lukuisat artikkelit.

Rykmentin kuolleisuuden vaihtelut 1742–1808

Leskikuningattaren henkirykmentin kuolleisuusprosentteja ei voida selvittää laskemalla suoraan vainajien määrät ja vertaamalla niitä rykmentin sotilaiden kulloiseenkin määrään. Jotta kuolleisuusprosentit voitaisiin määrittää, pitäisi sotilaiden tilastollinen sadan prosentin määrä pystyä selvittämään tarkasti jokaiselta käsiteltävältä vuodelta tai jopa kuukaudelta. Rykmentin sotilaiden määrä vaihteli kaiken aikaa, sillä ymmärrettävästi ei ollut läheskään aina mahdollista korvata kuolleita, vammautuneita tai liian vanhoja sotamiehiä heti tarpeen tullen uusilla.

Heikki Vuorimies esittää tästä kuvaavan esimerkin: kun vuoden 1747 tarkastuskatselmuksessa todettiin fyysisen kunnan vuoksi palvelukseen kykenemättömiksi 91 Hämeen rykmentin sotamiestä ja nämä poistettiin rivistä, jäi näiden tilalle listattujen uusien sotilaiden määrä neljään mieheen.¹³ Vaihteluiden voidessa olla näin huomattavia ei ole tarkoituksenmukaista lähteä laskemaan kuolleisuusprosentteja, jotka pohjautuisivat pelkkiin arvioihin kokonaispopulaation määrästä. Leskikuningattaren henkirykmentin miehistömäärien selvittäminen olisi vain jossain määrin mahdollista katselmusrullista.

¹³ Vuorimies 1999, s. 147.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Lisäksi vielä pahempaan ongelmaan törmätään naisten ja lasten kohdalla, sillä sotilaiden perheenjäsenten tarkkoja lukumääriä tuskin on kirjattu mihinkään. Jonkinlainen selvittäminen onnistuisi syntyneiden ja kastettujen luetteloiden, vihittyjen luetteloiden sekä katselmusrullissa toisinaan sotamiehen kohdalla olevien merkintöjen ”med sin hustru” tai ”med sin familj” kautta. Tämä menisi kuitenkin erittäin vaikeaksi ja hitaaksi, eivätkä tiedot luultavasti siltikään, ainakaan perheenjäsenten osalta, olisi riittävän luotettavia tarkkojen tilastojen tekemiseen. Rykmentin kirkonkirjoista ilmeni, että niihin merkityt kuolinsyyt ovat erittäin moninaisia ja kiinnostavia. Tässä artikkelissa keskityn vainajiin populaationa ja tutkin kuolleisuuden ilmiöitä määrällisen vaihtelun, sukupuolten, ikäryhmien ja kuolinsyiden kautta.

Leskikuningattaren henkirykmentin piirissä kuolleiden määrissä voidaan havaita huomattavia vaihteluja ajanjaksolla 1742–1808 (Luettelo 1). On kuitenkin otettava huomioon, että nämä määrät ovat jossain määrin harhaanjohtavia, varmasti ainakin vuodelta 1808, sillä Suomen sodan vuoksi kyseisen vuoden kirkonkirjan viimeinen merkintä on huhtikuun 27. päivältä. Näin ollen kuolleiden luetteloon kirjattujen vainajien määrä ei ole vertailukelpoinen muiden vuosien kanssa.

Vastaavantapaisia puutteita saattaa esiintyä muissakin vuosissa, etenkin silloin, kun rykmentti on vaihtanut asemapaikkaa eritoten sotavuosina. Lisäksi vuosien 1774 ja 1793 kuolleiden luettelot puuttuvat kirkonkirjasta kokonaan.¹⁴

Eniten vainajia oli vuosina 1763 (108 vainajaa), 1761 (105 vainajaa). 1773 (93 vainajaa) ja 1760 (91 vainajaa). Mikäli rykmentin sotilaiden todellinen kokonaismäärä on näinä vuosina ollut suhteellisen lähellä ”virallista” 1000 hengen määrää (vuodesta 1766 alkaen 800), ovat tällaiset kuolleisuusluvut tosiaan huomattavia. Liikuttaisiin yli kymmenen prosentin kuolleisuudessa; tämäkin jää kuitenkin vielä kauas niistä luvuista, joita toisinaan esitetään kerrottaessa kauhutarinoiden tapaisia arvioita sotilaskuolleisuudesta Viaporissa. Kaikkina muina vuosina määrä jää alle 70 hengen.

Kaikkiaan niinä 65 vuotena, joiden osalta tietoja on saatavissa, kuoli 2 057 ihmistä, keskimäärin noin 32 henkeä vuodessa. Tätä vasten tarkasteltuna edellä mainittujen neljän vuoden kuolleisuuslukuja voidaan todella pitää huomattavan korkeina. Luvut näyttäisivät olevan yhteydessä 1757–1762 käytyyn Pommerin sotaan, ja tämän vuoksi vaikuttaakin todennäköiseltä, että sodan ja rykmentin liikkumisen seurauksena tartuntataudit olisivat levinneet voimakkaasti ja tappaneet väkeä

¹⁴ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197. Kansallisarkisto, Helsinki.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

tavallista enemmän. Tämä olisi sitten vaikuttanut vielä ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuonna 1763. Omituiselta vaikuttaa kuitenkin kuolleiden määrän raju lasku vuonna 1764 (31 vainajaa). Sen sijaan Kustaa III:n Venäjän-sodan vuosina 1788–1790 ei nousua kuolleiden määrässä ole havaittavissa. Vuoden 1773 kohdalla voitaneen epäillä jotakin tautiepidemiaa.¹⁵

Kaikkein matalimman kuolleisuuden vuosia ovat vuodet 1796 (7 vainajaa) sekä 1780, 1784 ja 1794 (8 vainajaa kunakin vuonna). Vuosina 1780–1784 näyttäisi olleen yhtäjaksoinen melko matalan kuolleisuuden jakso, samoin 1768–1771 ja 1794–1796. Tältä pohjalta on kuitenkin vaikea vielä päätellä mitään, ja kaikkein alhaisimpien vuosimäärien kohdalla voi olla syytä epäillä lähdeaineiston luotettavuutta ja kattavuutta. On myös mahdollista, että rykmentin vainajia on toisinaan merkitty joihinkin muihin kirkonkirjoihin. Enimmäkseen kuolleiden määrät vaihtelevat perättäisinä vuosinakin suhteellisen satunnaisesti, joten varsinaisia esimerkiksi laajoista useamman vuoden tautiepidemioista kertovia korkean kuolleisuuden jaksoja ei juuri näyttäisi olleen. Poikkeuksena on ainoastaan Pommerin sodan tienoilla havaittava korkean kuolleisuuden jakso.¹⁶

Kuolleisuuden vaihtelut otosvuosina

Olen tutkinut Leskikuningattaren henkirykmentin kuolleisuutta tarkemmin seitsemältä esimerkkivuodelta kymmenen vuoden välein. Näiden vuosien vainajien määrät sekä heidän sukupuolijakaumansa on koottu taulukkoon 1. Näiden otosvuosien kohdalla on nähtävissä yllättävän selkeä jako kahteen tyyppiin: vuosina 1749, 1759, 1779 ja 1799 kuolleiden määrä oli jokaisena vuonna välillä 44–51, kun taas vuosina 1769, 1789 ja 1808 vastaavat rajat olivat 14–15. On tosin edelleen muistettava, etteivät vuoden 1808 tiedot ole vertailukelpoisia.

Otosvuosien keskiarvo, noin 33 vainajaa vuodessa, on lähes sama kuin koko ajanjakson 1742–1808 keskiarvo, noin 32 vainajaa. Tämän perusteella lienee perusteltua katsoa otosvuosien edustavan kokonaisajanjaksoa varsin hyvin. Otosvuosiin ei näytä keskittyneen mitään kovin poikkeuksellista tai dramaattista, sillä niiden korkeinkin kuolleisuus jää vielä puoleen koko ajanjakson synkimmistä lukemista. Vastaavasti otosvuosien pienimmät vainajamäärät ovat kaksi kertaa niin korkeita kuin matalan kuolleisuuden ennätysvuosina. Otosvuosien voidaankin sanoa edustavan koko tutkittavan ajanjakson mittakaavassa keskitasoa, siitä huolimatta, ettei mikään näistä seitsemästä vuodesta ole

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

aivan määrällisen keskiarvon, runsaan 30 vainajan, tuntumassa. Näiden esimerkkivuosien avulla ei siis vielä voi tehdä mitään tarkempia johtopäätöksiä.

Sukupuolten väliset vaihtelut ja Viaporin erityisyys linnoitusyhteisönä

Sukupuolten välisiä eroja tarkastelemalla otosvuosien välillä näkee paljon enemmän eroavaisuuksia kuin pelkkiä vainajien määriä tutkimalla. Viaporin sotilasyhteisöluonteen perusteella voisi äkkiseltään olettaa, että linnoituksen ja etenkin tämän työn kohteena olevan rykmentin väestö olisi lähes yksinomaan miehiä. Taulukosta 1 kuitenkin nähdään, että vaikka kuolleiden määrässä ei eri vuosina olisikaan ollut kovin suuria eroja, on sen sijaan vainajien sukupuolijakauma vaihdellut hyvinkin paljon.

Miesten osuus kuolleista oli naisten osuutta korkeampi jokaisena otosvuonna niistä ensimmäistä, vuotta 1749, lukuun ottamatta. Kyseisenä vuonna naisten osuus oli 59,1 % kuolleista, mikä on korkea, kun otetaan huomioon, että kyse on sotilasyhteisöstä. Muistakin kuudesta vuodesta vain kolmen tapauksessa miesten osuus on ollut huomattavan korkea (yli 70 %): 1759, 1799 ja 1808. Vuosina 1779 ja 1789 miesten osuus liikkui välillä 66-68 %, kun taas vuosi 1769 oli tasaisempi (miehiä 57,1 %, naisia 42,9 %). Kaikista otosvuosina kuolleista (232 henkeä) miesten osuus oli 67,2 % (156 henkeä) ja naisten 32,8 % (76 henkeä).

Miesten osuus on siis keskimäärin kaksi kertaa naisten osuuden kokoinen.¹⁷ Mielestäni tämä on pienempi ero kuin mitä Viaporin kaltaisen sotilasyhdyskunnan kohdalla voisi olettaa, etenkin kun aineistona ovat nimenomaan yhden rykmentin kirkonkirjat. Kun melko suuri osa sekä nais- että miesvainajista lienee ollut lapsia, voitaneen perustellusti olettaa, että varsin suurella osalla Leskikuningattaren henkirykmentin sotilaista oli perheensä mukanaan Viaporissa.

Näiden tulosten perusteella voidaan päätellä jotakin Leskikuningattaren henkirykmentin otsikon alle lasketun väestön kokonaiskuvasta. Mikäli naisten kuolleisuus esimerkiksi tauteihin ei ollut huomattavasti suurempaa kuin miesten (ja tällaiset erot sukupuolten välillä tuskin ovat todennäköisiä), ja mikäli lisäksi oletetaan tyttö- ja poikalapsia syntyneen vuosittain suunnilleen yhtä paljon, voidaan otaksua, että noin kaksi kolmannesta Leskikuningattaren henkirykmentin piiriin luetusta väestä on tutkittavana ajanjaksona koostunut miehistä ja noin kolmannes naisista. Naisten

¹⁷ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

osuus ei siis sittenkään vaikuttaisi olevan kovin alhainen Viaporin luonteesta huolimatta, vaikka se toki oli alhainen ”normaaliin” yhteisöön, kuten kaupunkiin tai pitäjään, verrattuna.

Kuolleisuus ja ikä

Linnoitus- ja sotilasyhteisönä Viapori poikkesi monessa suhteessa olennaisesti esimerkiksi samankokoisesta kaupunkiyhteisöstä. Tämä tulee erityisen selvästi esille paitsi miesten tavallista huomattavasti suurempana osuutena väestöstä, myös väestön ikäjakaumasta. Vaikka sotilailla oli mukana perheitään ja linnoituksessa oli paljon muutakin siviiliväestöä, esimerkiksi palvelusväkeä, on Viaporin väestön suurimman ryhmän silti täytynyt muodostua suunnilleen 20–50-vuotiaista miehistä. Näin ollen paitsi naisten, myös lasten ja vanhusten osuus on paljon pienempi kuin tavallisessa kaupungissa tai maalaispitäjässä. Lapsia oli linnoituksessa sikäli kuin sotilailla ja muulla väestöllä oli perhettään mukanaan Viaporissa, vanhuksat taas pyrittiin ainakin periaatteessa korvaamaan rykmenteissä nuoremmilla, terveemmilla ja vahvemmillä miehillä; tosin tämä ei aina käytännössä sujunut niin hyvin kuin toivottiin, ja kompromisseja niin sotamiesten iän kuin fyysisen kunnonkin suhteen jouduttiin tekemään.¹⁸

Koko Euroopassa väestö kasvoi aiempiin vuosisatoihin verrattuna erittäin nopeasti 1700-luvulla, eikä Ruotsin valtakunta ollut tästä poikkeus, päinvastoin. Suomen puolella väestönkasvu oli itse asiassa voimakkaampaa kuin emämaassa, vieläpä erityisen voimakasta Euroopan mittakaavassakin. 1700-luvun ja 1800-luvun puolivälien välillä väestönkasvu oli Ruotsissa 0,7 %, kun se Suomessa oli 1,2 %. Vastaava luku oli esimerkiksi Norjassa 0,8 %, Englannissa 1,1 % ja Ranskassa 0,4 %. Konkreettisemmin väestönkehityksen näkee siitä, että kun Suomen väkiluku 1720-luvulla oli noin 300 000, oli se vuosisadan loppuun mennessä lähes kolminkertaistunut. Kuolleisuus pysyi edelleen korkeana, ja myös tavallista korkeampien väestötappioiden vuosia oli, mutta väestö kasvoi tästä huolimatta korkean syntyvyyden takia.¹⁹

¹⁸Miesten ikä- ja kuntovaatimuksista ja niissä joustamisesta: Vuorimies 1999, esim. s. 146–148.

¹⁹Kari Pitkänen, Suomen väestön historialliset kehityslinjat, s. 57–60. Teoksessa Suomen väestö. Toim. Seppo Koskinen et. al. Gaudeamus. Tampere 2007.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Keskimääräinen elinikä oli edelleen alhainen. 1700-luvun puolivälissä se oli Suomen alueella miehillä 36 ja naisilla 38 vuotta; Ruotsin puolella vastaavat luvut olivat noin 35 ja 38 vuotta.²⁰ Nämä luvut kuitenkin johtavat helposti harhaan, sillä niitä vetää alas ajan erittäin korkea lapsikuolleisuus. Vuosina 1751–1799 kuoli joka vuosi tuhannesta alle yksivuotiaasta lapsesta keskimäärin 221. Synkkänä ennätysvuonna 1763 tämä lukumäärä oli melkein 300 lasta. Alle yksivuotiaiden lasten osuus kuolleista Suomessa 1700-luvun loppupuolella oli noin 30–40 %. Kun mukaan otetaan kaikki alle 10-vuotiaat lapset, oli lasten osuus kaikista kuolleista miltei 57 %. Arvioiden mukaan noin joka toinen lapsi kuoli alle 10-vuotiaana.²¹ Lapsi- ja etenkin imeväiskuolleisuuden (eli alle 1-vuotiaiden lasten) korkea taso herätti suurta huolta aikalaisissa, ja Ruotsin valtakunnassa kampanjoitiin lasten paremman hoidon ja etenkin imettämisen puolesta. Korkean kuolleisuuden nimittäin arveltiin johtuvan välinpitämättömyydestä lasten hoidossa, mikä tuskin piti paikkaansa.²²

Viaporin väestöllisestä poikkeuksellisuudesta huolimatta korkea lapsikuolleisuus näkyy myös Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjoissa erittäin selvästi. Leskikuningattaren henkirykmentin vainajien iät on laskettu otosvuosilta 1749, 1759, 1769, 1779, 1789, 1799 ja 1808. Laskelmat tukevat lapsikuolleisuuden osalta vahvasti edellä kerrottua, sillä ainoastaan vuotta 1769 lukuun ottamatta on 0–4-vuotiaiden ryhmässä enemmän kuolleita kuin yhdessäkään muussa ikäryhmässä. Edes mainittuna vuonna 1769 mikään muu ryhmä ei ole tätä suurempi. Alle 10-vuotiaiden osuus viitenä seitsemästä esimerkkivuodesta lasten osuus ylitti 40 prosentin rajan. Korkeimmillaan se oli 1749, jolloin kaikista kuolleista alle 10-vuotiaita oli 72,1 %. Osuus oli huomattavan korkea, 60 %, myös 1789. Keskiarvo kaikilta näiltä vuosilta on 44,4 %.²³

On erityisen kiinnostavaa, että lasten osuus kuolleista on näinkin lähellä koko Suomen alueen vastaavaa keskiarvoa (57 %²⁴), siitä huolimatta, että otanta perustuu sotilasyhteisön rykmentin kirkonkirjoihin. Jos oletetaan, ettei kaikilla Leskikuningattaren henkirykmentin sotamiehillä ollut perheenjäseniään mukana Viaporissa, mikä lienee erittäin todennäköistä, on pienten lasten kuolleisuuden täytynyt olla Viaporissa erittäin korkea. Voisi olettaa sen olleen yhtäpitävä Suomen keskiarvon kanssa tai sitä korkeampikin. Viaporin ahtaat ja epäilemättä epäterveelliset ja tautien leviämistä suosivat olosuhteet lienevät vaikuttaneet myös lapsikuolleisuuteen nostavasti.

²⁰ Mika Kallioinen, *Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*, s. 120. Atena. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2005.

²¹ Kallioinen 2005, s. 113–114.

²² Kallioinen 2005, s. 115–119.

²³ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

²⁴ Kallioinen 2005, s. 114.

Lapset ja vanhukset - esimerkitapauksia

Pienten lasten korkea kuolleisuus on murheellista jo sinänsä, ja toisinaan kirkonkirjoissa näkee erityisen surullisia tapauksia, joissa samasta perheestä on lyhyen ajan sisällä kuollut useampi lapsi. Näin kävi esimerkiksi erään paroni Lejonhufwudin komppanian sotamiehen perheessä. Toukokuun 16. päivänä 1799 perheen hiukan yli kaksivuotias poika Carl Fredric kuoli isorokkoon. Tämän nelivuotias isosisko menehtyi samaan tautiin 20. toukokuuta. Toisinaan lapsia myös kuoli aivan pian syntymän jälkeen tai heidän mainittiin syntyneen ”heikkoina ja sairaina” (swag och siuk). Lapsia näyttää kuitenkin syntyneen kuolleina vain harvoin, sillä otosvuosien ajalta löytyy vain yksi tällainen tapaus.²⁵

Ikäryhmien toista ääripäätä, vanhuksia, sen sijaan löytyy lähdeaineistosta harvoin. Muutama yli 60-vuotias löytyy; kiintoisa esimerkki on 62-vuotiaana vesipöhöön kuollut everstiluutnantti Jean de la Wall, joka lienee ollut rykmentin johtaja. Muutaman rivin mittainen teksti kuolleiden luettelossa ylistää de la Wallia, joka oli ehtinyt olla Viaporissa vain vuoden ajan, mutta tässä ajassa tullut kirjoittajan mukaan rykmentin keskuudessa yleisesti kovin pidetyksi. Hänen kerrotaan aiemmin palvelleen Kuninkaallisessa Henkikaartissa ja tulleen haudatuksi Ulrika Eleonoran kirkkoon.

Vanhin aineistosta löytyvä vainaja on erään linnoituksen kirvesmiehen 80-vuotias äiti Maria Mikaelintytär, joka kuoli kuumetautiin 4. marraskuuta 1779. Tällaiset tapaukset ovat aineistossa harvinaisuuksia; useimpina otosvuosina mukana oli yksi yli 60-vuotias vainaja, 1749 ei ainuttakaan. Tämä kertoo hyvin selvää kieltä siitä, että Viapori (tai varsinkaan Leskikuningattaren henkirykmentti) ei ollut väestöprofiililtaan ”normaali” ihmisyhteisö, kuten esimerkiksi kaupunki. Vanhusten läsnäolo on ollut ilmeisen vähäistä.²⁶

Viaporia voitaneen sotilas- ja linnoitusyhdyksuntana pitää ennen kaikkea noin 20–50-vuotiaiden miesten yhteisönä. Kuinka tämä sitten näkyy vainajien ikäryhmissä? Miesten ja naisten kuoliniät painottuivat huomattavan erilaisiin elämänvaiheisiin. Lapsikuolleisuus oli poikien keskuudessa korkea siinä missä tyttöjenkin, mutta kun tämä jätetään huomiotta, alkavat erot sukupuolten välillä erottua selvästi. Miesten kuolinikien jakautuminen tukee oletusta Viaporin väestöllisestä luonteesta,

²⁵ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

²⁶ Ibidem.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

sillä lapsuusvaiheen jälkeen miesten kuolleisuus näyttää kaikkina otosvuosina kerääntyvän suurin piirtein 20–50 ikävuoden vaiheille. Sekä alle 20-vuotiaita nuorukaisia että 50 vuotta täyttäneitä on vähän.

Miesten kuolleisuus siis näyttää todellakin keskittyvän sotamiesten aktiivipalveluksessa kuluneeseen elämänvaiheeseen. Tämä on tietysti täysin luonnollista, eikä sen pidä ajatella johtuvan siitä, että tuon ikäisten miesten kuolleisuus olisi Viaporissa ollut jostakin syystä erityisen korkea verrattuna muuhun valtakuntaan. Tämän ikäiset miehet vain ovat muodostaneet suurimman osan Viaporissa asuneesta väestä, minkä vuoksi heitä tietenkin on paljon myös vainajien joukossa.²⁷

Naisten kohdalla kuolinikien kirjo on huomattavasti monimuotoisempi, ja siitä on vaikea vetää erityisiä johtopäätöksiä. Naisten kuolemat kun näyttävät, lapsikuolleisuutta lukuun ottamatta, sijoittuneen melko satunnaisesti milloin mihinkin elämänvaiheeseen. Kenties jonkinlaista taipumusta osua pikemminkin keski-ikäisyyteen ja alkavaan vanhuuteen kuin nuoruuteen on havaittavissa joinakin otosvuosina, mutta tämäkin menee enemmän arvioinnin kuin perusteltujen havaintojen puolelle.²⁸

Naisten kuolinsyiden suurempi hajanaisuus selittynee naisten läsnäolon suhteellisella vähyydellä Viaporissa. Se, että suurin osa miehistä, joiden mukana naiset linnoituksessa olivat, oli noin 20–50-vuotiaita, lienee rajannut vaimojen ikiä suunnilleen samalle alueelle. Mukana oli kuitenkin vaimojen lisäksi myös tyttäriä, äitejä ja ehkä muitakin sukulaisia, eikä naisten kohdalla ole luultavasti ollut yhtä selkeää tietyn ikäryhmän korostumista kuin miehillä sotilasammattin luonteen vuoksi.

Naisten ja miesten osuuksien välinen kuilu kapenee selvästi vanhimmissa ikäryhmissä.²⁹

Oletettavasti naiset ovat eläneet jonkin verran miehiä pidempään, sillä muuten tätä tasoittumista olisi miesvaltaisessa yhteisössä vaikea selittää. Sekin on toki voinut vaikuttaa, että sotilaiden oli osallistuttava riskialttiisiin töihin linnoituksen rakennusvaiheissa. Raskaiden esineiden nostelu ja tapaturmat ovat saattaneet raihnaistaa ja heikentää miehiä, joille esimerkiksi taudit ehkä ovat heikomman vastustuskyvyn vuoksi olleet kohtalokkaampia kuin saman ikäisille naisille. Tämä on tosin jälleen arvioiden esittämistä.

²⁷ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

Tartuntatauti valta-asema

Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjoihin kirjattujen kuolinsyiden määrä on erittäin suuri. Vaikka mukaan mahtuu vainajia, joiden kuolinsyytä ei ole merkitty lainkaan, on otosvuosilta löydettävissä 44 erilaista kuolinsyiden määritelmää.³⁰ Tämä kertonee siitä, että kuolinsyiden selvittämiseen ja merkintään on Viaporissa suhtauduttu vakavasti. Luultavasti monella tapaa valvottu linnoitusyhteisö on ollut niin terveydenhoidon kuin kuolleiden ja heidän poismenonsa aiheuttajien kirjaamisenkin suhteen tarkempi ympäristö kuin vaikkapa syrjäinen maalaispitäjä, jossa paikkakunnan pappi oli yleensä yksin vastuussa kuolinsyiden kirjaamisesta.

Tosin papitkin saattoivat olla tällä alalla odottamattoman päteviä, sillä lääkäreiden vähyyden vuoksi valtakunnassa levitettiin tietoa niin sairauksista kuin lääketieteestä yleensäkin, jotta pappien työ vuodesta 1749 alkaen vaadittavan kuolinsyiden tilastoinnin parissa helpottuisi ja tuottaisi luotettavampia tuloksia.³¹ Viaporissa kuitenkin lienee ollut jatkuvasti paikalla välskäreitä, joten todennäköisesti siellä kuolinsyiden määrittäminen on ollut alan ammattilaisten käsissä. Aineistosta löytyvien kuolinsyiden määrä tuntuukin tukevan tätä oletusta.

Otosvuosien kuolinsyyt on koottu niiden aiheuttamien kuolemien määrän mukaiseen järjestykseen luetteloon 2. Siitä nähdään, että ylivoimaisesti suurin osa kuolinsyistä oli tartuntatauteja, ennen kaikkea erilaisia kuumetauteja. Kuumetaudeista eniten kuolemia aiheutti *hetsig feber*. Heikki S. Vuorinen tulkitsee tämän kuolinsyyn, suomenkieliseltä aikalaisnimitykseltään polttotaudin, seuraavasti: ”yleisnimi akuuteille, rajuille kuumetaudeille, joiden syynä saattoivat olla hyvin monenlaiset infektiot; aikalaisetkin mielsivät oireeksi, ei varsinaiseksi taudiksi”³².

Muita kuumetaudeista aineistossa käytettyjä nimiä ovat *fluss feber* ja *rödfeber* sekä luultavasti malariaan tai johonkin sen kaltaiseen, vaihtelevia kuumekohtauksia aiheuttaneeseen sairauteen viittaavat *frossa* ja *fros feber*. Myös erilaiset keuhko-oireita aiheuttaneet

³⁰ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

³¹ Heikki S. Vuorinen, ’Suomalainen tautinimistö ennen bakteriologista vallankumousta’, s. 33–34. Julkaistu Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirjassa Hippokrateessa. Suomen Lääketieteen Historian Seura, 1999.

³² Vuorinen 1999, s. 47.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

sairaudet näyttävät olleen yleisiä, ja kuumetautien tapaan ne lienevät myös levinneet tehokkaasti, etenkin Viaporin ahtaissa ja kosteissa oloissa.³³

Niin kuumetautien kuin keuhkosairauksienkin osalta törmätään määrittelyongelmiin, sillä tällaisten useiden, keskenään melko samankaltaisia oireita aiheuttaneiden tautien erottaminen vailla tietoa niiden varsinaisesta aiheuttajasta (siis ennen lääketieteen ns. bakteriologista vallankumousta 1800-luvulla, jolla tarkoitetaan lääketieteen menetelmien kehittymisen mahdollistamaa mikrobien merkityksen ymmärtämistä tautien synnyssä)³⁴ aiheutti päänvaivaa jo aikalaisille, saati sitten määritelmiä vuosisatoja myöhemmin tulkitsevalle historioitsijalle. Tauteja on varmasti sekoitettu toisiinsa, ja toisinaan kaksi eri nimitystä on voinut viitata samaan tautiin, kun taas vastaavasti yhden nimityksen alle on saattanut kätkeytyä useita tauteja.³⁵

Kuume- ja keuhkosairauksien ohella monet muutkin taudit ovat otosvuosien aineistossa yleisiä. Suurimpana yksittäisenä tappajana listassa on isorokko, *koppor*, (nimitys lienee toisinaan sisältänyt muitakin rokkoja, etenkin tuhkarokon)³⁶ joka esiintyy aineistossa ainoastaan lasten kohdalla.³⁷ Isorokko oli tutkittuna aikana niin yleinen, että sitä pidettiinkin lähestulkoon kansantautina; siitä tuli aikaa myöten ennen kaikkea lasten sairaus.³⁸ Siihen palataan tarkemmin tässä työssä lasten kuolinsyiden yhteydessä.

Harvinaisempia kuolinsyitä

Kaikki Leskikuningattaren henkirykmentin vainajat eivät toki tartuntatautien yleisyydestä huolimatta menehtyneet niihin. Kuolinsyiden luettelosta löytyy 27 sellaista kuolinsyytä, jotka aiheuttivat otosvuosina vain yhden tai kaksi kuolemaa. Esimerkiksi 30-vuotias sotamies Petter Schengren menehtyi 14. syyskuuta 1759 keripukkiin, samoin eräs 40-vuotias sotamies 4. kesäkuuta 1779. Heinäkuun 3. päivänä 1789 hukkui 15-vuotias renkipoika Johan Homan, ja saman kohtalon koki 26-vuotias Johan Johaninpoika, niin ikään renki, 1799. Ilmeisesti hän oli hukkunut jään alle,

³³ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA. Tautien kuvauksista ja tulkinnasta Vuorinen 1999, s. 45–52 sekä Kallioinen 2005, s. 74 ja 84–85.

³⁴ Vuorinen 1999, s. 33.

³⁵ Määritelmien ongelmallisuudesta monelta osin sekä Vuorinen 1999 että Kallioinen 2005.

³⁶ Vuorinen 1999, s. 48.

³⁷ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

³⁸ Kallioinen 2005, s. 51–52.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

ja hänet löydettiin huhtikuun lopulla. Muuan 34-vuotias sotilas taas löydettiin joulukuussa 1779 makaamasta jäällä kuoliaaksi jäätyneenä.³⁹

Naisten kohdalla kuolinsyyt liittyivät toisinaan raskauteen ja synnytykseen. Sotamies Gotfrid Palmgrenin kovasti sairasteluun taipuvainen 33-vuotias vaimo Dorothea Appelberg menehtyi 2. tammikuuta 1759. Hän oli ollut sairastelun vuoksi vuoteenomana aina edellisen vuoden lokakuun lopusta saakka, jolloin hän oli joutunut lapsivuoteeseen. Sotilas Anders Eraliuksen vain 20-vuotias vaimo Charlotta Vimmercrantz kuoli lapsivuoteeseen 21. huhtikuuta samana vuonna 1759. 42-vuotias Ewa Lisa Söderqwist, sotamies Knappin vaimo, puolestaan kuoli verenvuotoon; tämä on mahdollisesti saattanut liittyä keskenmenoon.⁴⁰

Synkkä esimerkki epätavallisemmasta kuolinsyystä on Johan Stenwallin, Majuri von Hauswolffin komppanian sotilaan n:o 40 kuolema 21. tammikuuta 1799. 49-vuotias naimisissa oleva Stenwall hirtti itsensä. Tämä on otosvuosien ainoa itsemurhatapaus. Sen sijaan huhtikuun 25. päivänä 1808 kuollut Casper Brendt voitaisiin jollakin mittapuulla katsoa jopa onnekaaksi kuolinsyynsä suhteen; 67-vuotiaaksi eläneen aliupseerin kuolinsyyksi nimittäin kirjattiin vanhuudenheikkous jonkin tuskallisen taudin sijasta. Toki vanhuudenheikkouteen on voinut kuulua suuriakin vaivoja ja kärsimyksiä, joten tällaisen kuoleman onnekkauudesta ei voi olla aivan varma. Joka tapauksessa Brendt oli otosvuosien ainoa vanhuuteen kuollut.⁴¹

Lasten kuolinsyyt

Luettelo 2 kootuista kuolinsyistä eniten kuolemia aiheutti isorokko, joka otosvuosina tappoi yksinomaan lapsia.⁴² Tälle on luonnollinen selitys. Mika Kallioinen kertoo tämän ainoan ihmisen täydellisesti kukistaman (ihmisiin tarttuvan) tartuntaudin⁴³ luonteesta seuraavasti:

Isorokolla oli sairastuneelle pääsääntöisesti kaksi vaihtoehtoista seurausta: se joko tappoi uhrinsa tai sitten se synnytti pitkäaikaisen vastustuskyvyn. Isorokko esiintyi vain aktiivina infektionä. Sitä saattoi siksi olla vain riittävän suurissa väestöissä endeemisenä, kuten muun muassa Suomessa oli

³⁹ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Kallioinen 2005, s. 54.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

*laita 1700-luvulla ja suuren osan 1800-lukua. Taudin endeemisyyden ja sen synnyttämä immuniteetti merkitsi, että isorokko muuttui aikaa myöten lähinnä lastentaudiksi. Se puhkesi epidemiaksi muutaman vuoden välein, kun vastustuskykyä vailla olevia lapsia oli syntynyt riittävästi, jotta tauti saattoi levitä.*⁴⁴

Tämä ilmiö näkyi selvästi Viaporissa. Isorokko oli pahin lapsia hautaan vievistä sairauksista otosvuosina, mutta kuten sanottua, aikuisia se ei tappanut. Vuosilta 1769 (joka oli muutenkin lapsikuolleisuuden kannalta rauhallinen) ja 1808 ei löydy yhtään isorokkotapausta, joten voidaan ehkä olettaa taudin olleen tuolloin hiljaisemmassa vaiheessa. Kaikkein matalimman lapsikuolleisuuden vuodelta 1759 löytyy vain yksi isorokkoon kuollut lapsi. Korkeimman lapsikuolleisuuden vuonna 1749 isorokkoon kuoli 6 lasta. Vuosina 1779 ja 1799 siihen menehtyi kumpanakin vuonna 11 lasta.⁴⁵

Toinen yleinen lasten kuolinsyy oli kirkonkirjoihin usein merkitty ”tuntematon lastentauti” (*okänd barnsiuka*), joka otosvuosina merkittiin tappajaksi yhteensä 16 lapsen kohdalla. Nämä olivat yleensä imeväisikäisiä, joten kuolemille lienee ollut moninaisia syitä. Tähän määritelmään turvautumisen yleisyys kertonee siitä, että pienokaisten selittämättömiä kuolemia tapahtui usein.⁴⁶

Eräs yleinen lastentauti 1700-luvulla oli hinkuyskä (*kikhosta*). Se oli lapsille ilmeisen vaarallinen, sillä esimerkiksi 1751–1865 se tappoi Suomessa huomattavasti enemmän ihmisiä kuin isorokko, jolla on ollut vaarallisemman taudin maine. Siitä kärsivät erityisesti imeväisikäiset, joiden kuolleisuuden aiheuttajista se oli edellä mainitulla jaksolla suurin.⁴⁷ Viaporissa se ei kuitenkaan näytä olleen ainakaan tässä käytettyinä otosvuosina tautien pahimmasta päästä, sillä näinä vuosina siihen kuoli yhteensä 5 ihmistä, joista kaikki lapsia. Huomattavaa on kuitenkin, että näistä 4 tapausta ajoittui vuoteen 1749, jolloin tauti on ehkä ollut Viaporissa voimissaan. Viides tapaus löytyy huomattavan pitkän ajan päästä, vuodelta 1808.⁴⁸ Kun tältä vuodelta on käytössä aineistoja vain kevääseen saakka, on asiaa vaikea arvioida, mutta on mahdollista, että tuolloin oli alkamassa jonkinlainen epidemia tai ainakin aktiivisempi vaihe.

⁴⁴ Kallioinen 2005, 52.

⁴⁵ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Kallioinen 2005, s. 91.

⁴⁸ Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Luetteloon 2 on koottu kuhunkin kuolinsyyhyn menehtyneiden kokonaismäärän lisäksi kuolleiden sukupuolijakauma sekä se, kuinka suuri osa vainajista oli alle 15-vuotiaita. Luettelosta näkyy, että tässä käytettyinä otosvuosina on nähtävissä varsin huomattava jakauma ”aikuisten- ja lastentautien” välillä; taudit profiloituvat melko selvästi ensisijaisesti joko aikuis- tai lapsiväestön tappajiksi.

Arvioita kuolinsyistä ja niiden tulkinnasta

Kuolinsyyt Leskikuningattaren henkirykmentin piirissä otosvuosina olivat erittäin monimuotoisia, vaikka muuta kenties olisi voinut odottaa. Uskon, että Viaporin erityislaatuisuudesta on tässä tapauksessa hyötyä. Vaikka pienillä paikkakunnilla kuolinsyymääritysten kanssa tuskailevien pappienkin taitoa lääketieteen alalla pyrittiin lääkäreiden toimesta kirjallisella valistuksella kasvattamaan,⁴⁹ on kuitenkin varmasti ollut aivan eri asia, jos määrittystä tekemään on saatu lääketieteen ammattilainen. Käsittääkseni Viaporissa näin oli, ja se todennäköisesti näkyy otosvuosilta kerättyjen kuolinsyiden kirjossa. Jo erilaisten kuumetautien määrä vaikuttaa tukevan tätä, jos kohta se lieneekin kertonut myös tällaisten tautien määrittämisen vaikeudesta.

Viaporista ja etenkin suuresta rykmentistä saatujen kuolinsyytietojen eteen luulisi nähdyn vaivaa jo siksikin, että kyseessä oli nimenomaan sotaväki. Viranomaiset oli kylläkin vuodesta 1749 alkaen velvoitettu kuolinsyiden määrittämiseen ja taulukointiin koko valtakunnassa,⁵⁰ mutta voisi kuvitella sotaväen terveydentilan, kuolleisuuden ja kuolinsyiden kiinnostaneen valtakunnan johtoa aivan erityisesti. Se kun vaikutti suoraan siihen, miten suuri ja tarvittaessa taistelukykyinen maan armeija oli. Armeijan hyvän kunnon edistämisen on näin ollen täytynyt olla maanpuolustuksellinen intressi.

Tässä artikkelissa esitetyissä sekä vainajien ja kuolinsyiden määrissä että kuolleiden ikäjakaumissa on jonkin verran epätarkkuuksia. Tätä ei ole voinut välttää lähdemateriaalin luonteen vuoksi; toisinaan kuolleiden luetteloiden teksti on ollut mahdotonta lukea tai vainajista ei ole annettu kaikkia tietoja; etenkin ikä tai kuolinsyy puuttuu joskus. Nämä ongelmat ovat väistämättä heijastuneet myös kuolinsyiden tulkintaan. Kuolinsyytietojen luotettavuuteen vaikuttaa myös se, että vaikka Viaporissa niitä todennäköisesti merkitsivätkin ylös alansa ammattilaiset, on kuolinsyiden määrittämisen ennen lääketieteen menetelmien kehittymistä tarkemmiksi toisinaan täytynyt

⁴⁹ Vuorinen 2005, s. 33–35.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 33.

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

perustua melko sattumanvaraisiin oletuksiin, etenkin silloin, kun samantyyppisiä oireita aiheuttavia mahdollisuuksia on ollut useita.

Mortality at the Sveaborg Fortress in the Queen Dowager's Life Regiment 1742–1808
English Summary

The article concerns the mortality in the Queen Dowager's Life Regiment during the years 1742–1808. During the period in question, the Swedish regiment was mostly settled in the sea fortress of Sveaborg. Peculiar to this regiment, is that the soldiers brought their families with them to live in the fortress. This has made the mortality records especially interesting, since, unlike most military records, they also feature a considerable amount of women and children.

The data has been observed in three ways, first by counting the annual mortality rates of the years 1742–1808. The average amount of deaths per year was 32, while the highest peak was the year 1763 with 108 deaths. Mortality was lowest in the year 1796 when only 7 deaths were recorded.

Secondly, the years 1749, 1759, 1769, 1779, 1789, 1799 and 1808 have been taken as examples and researched more thoroughly. The number of men and women among the deceased has been calculated, as well as their distribution within different age groups. The mortality of children was found to be extremely high, especially in the year 1749, when 72,1 % of all deaths were children between the ages of 0 and 10. These findings are in keeping with previous studies on Finnish demographics of the eighteenth century. Excluding child mortality, men most commonly died in between the ages 20–50, which is explained by the very nature of the island as a military fortress;

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

men of these ages were the most prevalent group of Sveaborg inhabitants. A greater diversity can be found in the ages of death amongst women.

The third focus of the article is causes of death. Forty-four different causes have been found in the records of the example years. At that time (before the bacteriological revolution) medical science had no means to diagnose diseases in such exact ways as today. Hence, the recorded causes are not fully reliable. The same disease may have received various diagnoses on different occasions or vice versa, especially with regard to the very common and diverse febrile diseases.

A distinct difference can be seen between the diseases that primarily afflicted children and the ones that afflicted adults. The disease causing the highest death rate was smallpox, which killed 29 people during the example years, all of them children. Even more deaths were caused by a group of diseases causing fever or lung symptoms. Considering the time period, it is clear that causes of death have been diagnosed and recorded as diligently as possible.

23.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Leskikuningattaren henkirykmentti – Änkedrottningens livregemte

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Kirkonkirjat 1742–1808 (mikrofilmi ES 3197)

Tutkimuskirjallisuus

Hirn, Hans, Från Lantingshausen till Jägerhorn – Ett värvat regemente i Finland 1751–1808. SLS. Helsingfors 1970.

Kallioinen, Mika, Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa. Atena. Keuruu 2005.

Mäntylä, Ilkka, Vapauden aika. Teoksessa Suomen historian Pikkujättiläinen. WSOY, Porvoo 2003.

Paloposki, Toivo J., Vapauden aika. Osa teossarjasta Suomen historia. Toim. Yrjö Blomstedt et. al. Weilin + Göös. Espoo 1986.

Pitkänen, Kari, Suomen väestön historialliset kehityslinjat. Teoksessa Suomen väestö. Toim. Seppo Koskinen et. al. Gaudeamus. Tampere 2007.

Screen, J.E.O., The Queen Dowager's Life Regiment in Finland 1772–1808. SKS, Helsinki 2010.

Vuorimies, Heikki, 'Tauti, tapaturma vai kuolema? Havaintoja keskisuomalaisten terveydentilasta Loviisan ja Viaporin linnoittamistöissä'. Teoksessa Vanhuus, vaivat, erilaiset. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4., Jyväskylä 1999.

Vuorinen, Heikki S., 'Suomalainen tautinimistö ennen bakteriologista vallankumousta'. Julkaistu Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirjassa Hippokrateessa. Suomen Lääketieteen Historian Seura, Helsinki 1999.

Liitteet

Luettelo 1: Leskikuningattaren henkirykmentin kuolleiden määrät 1742–1808

Vuosi	Kuolleita
1742	17
1743	31
1744	22
1745	57
1746	27
1747	28
1748	31
1749	44
1750	35
1751	49
1752	33
1753	30
1754	26
1755	44
1756	31
1757	72
1758	44
1759	48*
1760	91
1761	105
1762	48
1763	108
1764	31
1765	20
1766	12
1767	28
1768	16
1769	14
1770	10
1771	19
1772	23
1773	93
1774	vuosi puuttuu
1775	33
1776	14
1777	25
1778	32
1779	46
1780	8
1781	10
1782	17
1783	9
1784	8

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

1785	22
1786	50
1787	28
1788	39
1789	15
1790	17
1791	26
1792	20
1793	vuosi puuttuu
1794	8
1795	16
1796	7
1797	25
1798	20
1799	51
1800	30
1801	19
1802	14
1803	23
1804	27
1805	31
1806	17
1807	49
1808	14

**Vuoden 1759 kuolleiden luettelon lopussa on epäselvä taulukko, johon on lisätty joitakin rykmentin vainajia jostakin muusta kirkonkirjasta. Tämä lisäys antaa vainajien summaksi 62, mutta on epäselvää, tarkoitetaanko sillä vain lisättyjä vainajia vai ovatko mukana myös alkuperäiset 48. Kun lisäksi lisätyistä vainajista ei ole annettu yhtä tarkkoja tietoja kuin muista, olen pitäytynyt tässä alkuperäisiin 48 ihmiseen.*

Lähde: Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat vuosilta 1742–1808. Mikrofilmi ES 3197, KA.

Taulukko 1: Vainajien määrät ja sukupuolijakauma otosvuosina

Vuosi	Kuolleita yhteensä	Joista miehiä	Joista naisia
1749	44	18	26
1759	48	39	9
1769	14	8	6
1779	46	31	15
1789	15	10	5
1799	51	38	13
1808	14	12	2

Lähde: Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat vuosilta 1742–1808. Mikrofilmi ES 3197, KA.

Taulukko 2. Alle 10-vuotiaiden osuus kuolleista otosvuosina

Vuosi	Vainajia*	joista 0–10-vuotiaita (%)
1749	43	72,1
1759	46	26,1
1769	11	27,3
1779	51	41,2
1789	15	60
1799	52	41,2
1808	14	42,9

*Tässä taulukosta vainajien kokonaismäärästä on jätetty pois ne, joiden kohdalla kirkonkirjoissa ikää ei ole merkitty.

Lähde: Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA. Prosenttiosuudet on pyöristetty yhden desimaalin tarkkuuteen.

Luettelo 2: Kuolinsyyt kuolemantapausten määrän mukaan otosvuosina

Kuolinsyy	Tapauksia (miehiä) (naisia)	Joista alle 15-v. (miehiä) (naisia)
Isorokko (koppor)	29 (12) (17)	29 (12) (17)
Akuutti raju kuumetauti (hetsig feber)	25 (17) (8)	5 (3) (2)
“Vesipöhö”, oireena turvotus (wattusot)	17 (13) (4)	0 (0) (0)
Tuntematon lastentauti (okänd barnsjuka)	16 (10) (6)	16 (10) (6)
Keuhkotauti, ehkä tuberkuloosi tms. (bröstsjuka)	15 (9) (6)	8 (2) (6)
Jokin kuumetauti (fluss feber)	13 (11) (2)	3 (2) (1)
Todennäköisesti sama kuin edellä (lungsot)	12 (11) (1)	0 (0) (0)
Keuhkokuume, keuhkopussin- tulehdus yms. (bröstfeber)	10 (9) (1)	3 (3) (0)
Aivoverisuoniperäinen äkillinen kuolema yms. (slag)	10 (7) (3)	6 (4) (2)
Punatauti (rödsot)	5 (4) (1)	1 (0) (1)
Hinkuyskä (kikhosta)	5 (1) (4)	5 (1) (4)
Kuolleena syntyminen tai kuolema pian syntymän jälkeen	5 (5) (0)	5 (5) (0)

Riutuminen, kuivettuminen, ehkä riisitauti (trånsjuka)	5 (4) (1)	2 (1) (1)
Malaria ja ehkä muita sen kaltaisia tauteja (frossa)	4 (2) (2)	1 (0) (1)
Keuhkokuume, keuhkopussin- tulehdus yms. (lienee sama kuin bröstfeber) (håll och styng)	4 (4) (0)	0 (0) (0)
Kouristuksia aiheuttava tauti lapsilla (hjärtsprång)	4 (2) (2)	4 (2) (2)
Akuutti epideeminen kuumetauti (rödfeber)	3 (2) (1)	0 (0) (0)
Rintakipu (bröstwerk)	2 (2) (0)	1 (1) (0)
Ripuli (diarrheé)	2 (2) (0)	0 (0) (0)
Keripukki (skjörbjugg)	2 (2) (0)	0 (0) (0)
Pitkä sairaanaolo	2 (0) (2)	0 (0) (0)
Hukkuminen (drunknade)	2 (2) (0)	0 (0) (0)
Sikotauti (swinsoth)	1 (1) (0)	1 (1) (0)
Sag (merkitys tuntematon)	1 (0) (1)	1 (0) (1)
Jokin kuumetauti (kall feber)	1 (0) (1)	0 (0) (0)
”Keltatauti”, sis. maksa- ja sappitauteja (gulsoten)	1 (0) (1)	0 (0) (0)
Ruptura hepatis (merkitys tuntematon)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Kylmyys rinnassa (köld uti bröstet)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Pilkkukuume, toisintokuume tai lavantauti (fläcsjuka)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Vatsatauti (magesjuka)	1 (1) (0)	1 (1) (0)
Lapsivuodekuolema	1 (0) (1)	0 (0) (0)
Aivoverisuoniperäinen äkillinen kuolema yms. (slagfluss)	1 (0) (1)	1 (0) (1)
Paleltuminen kuoliaaksi	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Jokin kuumetauti, ehkä malaria (fros feber)	1 (0) (1)	1 (0) (1)
Kipu lanteissa (ondt i länderna)	1 (1) (0)	1 (1) (0)
Palovammat (bränsår)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Itsemurha	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Tulehdus (inflammation)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Stygn (lienee sama kuin håll och styng)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Vatsa- tai suolistotauti (bukref)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Jokin kuumetauti (gall feber)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Kuolio (kallbrand)	1 (1) (0)	0 (0) (0)
Verenvuoto (blodgång)	1 (0) (1)	0 (0) (0)
Vanhuudenheikkous (ålderdoms bräcklighet)	1 (1) (0)	0 (0) (0)

Tämä on post-print -versio artikkelista ”Kuolleisuus Viaporissa Leskikuningattaren Henkirykmentissä 1742–1808”, *Hippokrates, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja*, 2012, s. 69–93.

Kuolinsyiden suomentamisen ja tulkinnan olen perustanut Heikki S. Vuorisen artikkeliin ”Suomalainen tautinimistö ennen bakteriologista vallankumousta”, Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja Hippokrates 1999. Suomen Lääketieteen Historian Seura, Helsinki 1999. Silloin kun suomennosta jollekin taudille ei tästä artikkelista ole löytynyt, olen koettanut kääntää kirkonkirjoissa annetun nimityksen.

Lähde: Leskikuningattaren henkirykmentin kirkonkirjat. Mikrofilmi ES 3197, KA.